

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема

“Преки чуждестранни инвестиции в Черноморския регион”

Докторант: **Нина Кънчева Златева**

Представеният за рецензия проект на дисертационен труд “Преки чуждестранни инвестиции в Черноморския регион” е с обем 200 страници и е структуриран в три глави, увод и заключение.

Дисертационният труд се характеризира със следните особености:

1. Формални изисквания

Формалните изисквания са спазени. Работата е в обичайния за подобни разработки обем, с придържане към изискванията на БДС за обем на отделната страница. Отделните глави имат съизмерим обем, с приемлив брой отделни точки. Съдържанието е уравновесено. Прегледно е съставен списъкът с фигури и таблици, както и списъкът със съкращения.

Правописните грешки са в границите на допустимото. Спазени са формалните изисквания спрямо цитирането на ползваните източници. Прави впечатление прекомерният брой използвана литература. Същата не е подредена по групи, първични, вторични и пр. източници, което не следва да се приема като значим недостатък. Като цяло оценката за изпълнението на формалните критерии е изцяло положителна.

2. Съдържателни изисквания – общи впечатления

2.1. Положителни черти

Поздравления заслужава изборът на тема на дисертацията като сложност, актуалност и значимост, както за българската наука, така и за нуждите на управлението на България като част от изследваното пространство, а именно - ПЧИ в Черноморския регион. В съвременната литература същият е недостатъчно изследван, а малкото на брой български изследователи (чиито принос авторката добросъвестно е отбелязала) в лицето на представената работа получават подкрепа за усилията си. Ролята и мястото на ПЧИ в развитието на региона ще остане и за в бъдеще тема с голям изследователски потенциал.

Заявките за **обект** и **цел** на изследването на дисертационния труд са формулирани приемливо. Към **ограниченията** има забележки, които ще бъдат пояснени по-долу. Същото се отнася и до подчинените на главната цел **задачи**, до **работната хипотеза** и до **методологията и инструментариума** на изследването.

Докторантката основава своето изследване на широк набор от теоретични постановки за същността на ПЧИ, от работата личи, че познава много добре научните постижения в изследваната област. Налице са и пропуски, които ще бъдат отбелязани по-долу. За наличието на добра обща подготовка по темата свидетелстват заглавията на посочените в автореферата публикации.

Като цяло е забележим стремеж за самостоятелна работа и творческо прилагане на усвоения от източниците теоретичен и емпиричен материал, както на изготвените от други изследователи анализи. Научният апарат е добър, в повечето случаи идеите са аргументирани ясно, макар да не липсват логически противоречия.

2.2. Въпросителни от гледна точка на съдържанието

В работата са налице и слабости, които поставят под съмнение постигането на крайната цел, а именно – получаване на научното звание „доктор“:

- Актуалността на темата е поставена под съмнение от събитията в Украйна, които са в ход от ноември, 2013. В съдържателната част има откъси (стр.186), които показват, че авторката работи с остарели материали и вероятно не следи постоянно текущата политика, за да нанесе необходимите поправки.
- **Обектът** на изследването, ПЧИ, не е изяснен докрай. В теоретичната част не се направени разграничения между частни инвестиции и инвестиции от страна на държавните инвестиционни фондове (ДИФ). Същите са само бегло споменати, което е пропуск предвид рязко нарасналата им роля в последните години. (Да си припомним само намеренията, българската част от описаната от докторантката Черноморска кръгова магистрала в България да бъде изградена със средства на катарския ДИФ.) Покрай ДИФ е пропусната важна част от теоретичната основа на ПЧИ – политическите мотиви за инвестиране (т.нар. „империалистическа теория“ за възникването на ТНК), както и връзката между ТНК и външна политика на „държавите-метрополии“.
- Самите ПЧИ са описани недостатъчно като източници, обеми, потоци, области на вложения, тенденции, зависимости от конюнктурни колебания. При това положение „целта на настоящия дисертационен труд ... да бъдат очертани възможните пътища за привличане на ПЧИ“ става по-трудно постижима.
- **Обхват и ограничения** – понятието „Черноморски регион“ присъства в заглавието и изясняването му е задължително. Ако „трактовките и дефинициите на понятието ... са многобройни“, то авторката е длъжна да даде добре обосновано свое определение. Нещо повече, то ще бъде зачетено за научен принос. Отсъствието на такова обосновано определение провокира най-малкото въпроса „Защо е изключена от изследването Молдова?“, която географски и стопански е практически изцяло „черноморска страна“, за разлика от Русия, чиито причерноморски земи имат сравнително малка тежест в стопанството (но не и в сигурността и отбраната) на страната. Произволното в случая ограничение поставя под съмнение постигнатите резултати.

- **Работната хипотеза** на изследването стъпва върху „Активизирането и развитието на процеса на регионална интеграция в Черноморския регион”, но никъде не е изяснено теоретично понятието „интеграция” – форми, области, степени и пр. Въпросът, който се налага, е: „Как изглежда възможната интеграция на ЧМР, при положение, че две черноморски страни са част от утвърдено и зряло интеграционно обединение (ЕС), а други вече са в състава на ново интеграционно обединение, с голям потенциал за развитие (Евразийски съюз)?”
- **Методологията** е формулирана съвсем общо, а подходът на авторката е уязвим. Той е по-скоро идеологизиран, вместо научен. Всички явления и процеси са представени от гледната точка на господстващия в общественото пространство неолиберализъм с неговите обичайни клишета. Това самоналожено ограничение, макар и лесно обяснимо предвид идеологическия натиск, в т.ч. върху научните среди, на места отнема възможността за обективен анализ и подвежда в някои случаи към погрешни заключения. Нещо повече, има места в представената работа, които на основата на „абсолютната истина” звучат като части от доклад с препоръки, препоръки, съвети на НПО, нещо като наръчник за действие – в цялата дисертация от 200 стр. думата „трябва” се използва 113 пъти, като заедно с това на места се срещат недоказани твърдения. Създава се впечатление, че в стремежа си за изчерпателност авторката ползва твърде авторитетни източници (близо по едно и половина позовавания на страница), чийто именно авторитет я възпира от заемането на собствено критично становище.

3. Впечатления по отделни глави

- **Първа** глава е разработена подробно, с познаване на основните теории и разработки. Тук се среща интересно отклонение от неолибералната догматика, а именно прозрението, че *„Теоретичните модели за ПЧИ категорично отхвърлят фикцията „свободен пазар“ и „свободна конкуренция“ и изследват своя предмет от позицията на концепцията за несъвършения пазар и несъвършената конкуренция.”* Желателно е да се обоснове (или отхвърли) с помощта на емпирични данни. За съжаление никъде в дисертационния труд, иначе посветен на ПЧИ, не е изследвана дейността на конкретни ТНК в търсене на подкрепа или опровержение на някое твърдение. Това определено е голяма слабост на работата. Вече бе споменато отсъствието на важна теоретична част, посветена на връзката между ТНК и политиката. В тази връзка е следната забележка: не е нужно „да твърдим, че съществува генерално приета теория относно мотивите на инвеститорите” (стр.10), достатъчно е да познаваме всички видове мотиви. Без друго понятието „теория” в случая е прекалено претенциозно. Втора точка към тази глава е оформена по-скоро като учебник или справочник. Същото важи и за трета точка, която иначе впечатлява със старанието за изчерпателност. Все пак тук е налице един силно спорен текст, който вероятно произхожда от Franklin R. R. (1994), съдейки по бележката под линия, а именно: *”Дори държави като Китай, които дълги*

години са затворени за чужди инвеститори, осъзнават икономическите изгоди и постепенно отварят границите си за чуждия капитал.” Този текст, който е очевидно писан в началото на 90-те години (и пак не е верен!) не се връзва с предните две изречения: „През последните години наред с глобализацията на световните пазари наблюдаваме разширяване на световната икономика. Един от факторите, които влияят на този тренд са ПЧИ.”

За отражението на ПЧИ върху националните икономики авторката е писала обстойно, като все пак се е въздържала да се разпростира върху отрицателните ефекти. Същата старателност се забелязва при проследяването на глобалните тенденции при ПЧИ. За съжаление е работено с остарели данни, което предизвиква учудване, тъй като годишните доклади на UNCTAD (WIR) за 2012 и 2013 г. отдавна са достъпни.

Има и интересни моменти, които не са пояснени от авторката. Любопитно е да се разбере в какво се състои „азиатският модел на „летящите гъски“.

Като цяло главата е написана в духа на неолиберализма (особено личи това на стр.44) и е платен данък на модните неолиберални увлечения, които водят до спорни и неясни твърдения и предписания. Създава се напр. впечатление, че „преминаването към нисковъглеродно бъдеще” (стр.54) е предстоящо и неизбежно и затова „по отношение на зелените технологии е необходим много по-смел и по-гъвкав подход, отколкото в момента.” (Пак там)

- **Втора** глава има за задача да установи връзката между инвестиционен климат и действителния приток на ПЧИ в Черноморския регион. За целта е направен подробен икономически анализ на страните от региона, както и анализ на законодателството, касаещо инвестициите. Направен е и подробен опит да бъдат описани ПЧИ в региона, като на читателя е предоставена възможността сам да потърси и да намери гореспоменатата връзка „инвестиционен климат - действителен приток на ПЧИ”.

За съжаление стойността на цялата глава се принизява от твърдението, изказано още в началото: „Черноморският регион не притежава истинските характеристики, които могат да го идентифицират като единен, еднороден регион.”(стр.64) Как тогава регионът (който явно не съществува) е обект на изследване? Първото изречение от главата гласи: „Изграждането на цялостна и задълбочена концепция за Черно море като регион е без съмнение амбициозна цел.” Защо авторката се е уплашила да си постави и постигне тази амбициозна цел? Отказът от тази цел в съдържанието на главата води и до вече споменатото изключване на Молдова от изследвания (все пак) Черноморски регион. Желателно е да се приведат доводи в ползи на това изключване, тъй като то поставя под съмнение цялото следващо съдържание.

В главата има и конкретни неточности, спорни и недоказани твърдения: „...анализите показват, че в някои сектори на промишлеността (кои?) се наблюдава значителен и стабилен растеж” (стр.80), „За да бъде растежът бърз и устойчив, то той трябва да се основава на широките

връзки между различните сектори.” (Какво изобщо значи това?) Добре е съчетанията „Ageas, nes” (стр.95), а също и „недискреционни цели” (стр.83) да бъдат преведени на български език. Пак там - „Въпреки икономическите ограничения, някои ... страни ... спешно предприемат финансови програми за подкрепа на системата. Тези програми успешно стабилизират финансовия сектор и възстановяват доверието в системата.” (Кои страни, какви програми, какви резултати?)

Едно странно твърдение на стр.96: „Износът на Азербайджан и Русия се състои основно от минерални продукти, износът на Украйна, Армения и Грузия от метали и други стоки с ниска добавена стойност. За разлика от тях България и Румъния изнасят основно машини и транспортно оборудване.” Следва да бъде пояснено кога точно структурата на българската външна търговия е претърпяла тази рязка положителна промяна. И още едно спорно твърдение: „До 2015 г. се очаква около 90% от глобалната икономическа търговия да се осъществява извън ЕС.” – Кой го твърди и доколко предвиждането се сбъдва?

- **Трета** глава също започва със спорно твърдение, което отново поставя под съмнение основата на работата: „Не съществуват точно определени критерии, чрез които да отграничим един регион от всяка друга част от земното кълбо.” (стр.140) Но тук, както вече бе отбелязано, главната слабост е построяването на цялата глава върху неизясненото понятие „интеграция”, което прави целия текст уязвим. Неувереността на авторката в материята личи още в определянето на пазара на Индия като „интеграционен”. (стр. 143) Върху тази несигурна основа авторката е положила достоен за висока оценка труд за да изследва връзката между икономика и политика, при което обаче идеологическите ограничения, които тя си е наложила, правят карат твърдения да звучат неубедително и спорно и отнемат от анализа необходимата научна обективност и безпристрастност. Геополитическа по същността си, тази глава прави връзка с ПЧИ едва в последната точка, която е изпълнена с познати и остарели публицистични внушения и твърдения на тема „енергийни проекти” (главно газопроводи) и противопоставяне между „демократичния” Запад и неговите противници в региона. Твърдението, че „...след т.н. „Цветни революции“ идва на власт западно-образованя елит, верен на демократичните принципи и целящ изграждането на функциониращи държави, основани на върховенството на закона.”(стр.155) оставяме без коментар. Твърдението, че „...доскорошното руско геополитическо влияние е заменено от американското, което на свой ред започва да се конкурира с френските и германски амбиции” (стр.154) обаче следва да се докаже. Ако на стр.159 се твърди, че „Регионалните тенденции са както насърчаващи, така и тревожни”, добре е да се посочи кои са те. Убедеността на авторката, че „...по-лесно е да се победи Грузия, отколкото Каспийския тръбопроводен консорциум” (стр.185) изисква допълнително пояснение. А материалът на стр. 186, касаещ проекта „Северен поток”, поставя въпроса за давността на

ползваните източници и за липса на поглед върху действителното състояние на нещата.

При всичките забележки в главата има добри попадения с представянето на институционалните връзки между черноморските държави и потенциала за сътрудничество, в т.ч. в академичната област.

4. Претенциите за приноси за науката на рецензираната дисертация изглеждат както следва:

1. *„Обобщен е значителен по обем емпиричен материал от последните двадесет години, на основата, на който аргументирано са изведени значимостта, особеностите и обединяващите признаци на държавите в Черноморския регион...”* – претенция, обоснована частично – главно заради отказът от формулиране на понятието ”Черноморския регион”.

2. *„Обосновани са нови аспекти на регионалната икономическа интеграция и притока на ПЧИ в Черноморския регион.”* – претенция, незащитена поради липсата на обосновка на понятието „интеграция”.

3. *„Систематизирани са теоретични положения, формулирани в трудовете на чуждестранни и български учени, посветени на изследването научните и практически проблеми в развитието на Черноморския регион, международните икономически отношения, регионалната икономическа интеграция и ПЧИ.”* – тук липсват теоретични положения (политическите мотиви зад ПЧИ), имащи отношения към темата, а освен това не личи приносът на авторката в по-нататъшното обогатяване на теорията.

4. *„На основата на подробен анализ на притока на ПЧИ са формулирани тенденции в динамиката и структурата на инвестициите, както и отраслите с най-силен инвестиционен интерес...”* – претенция, защитена частично, като главна слабост е ползването на остарели данни.

5. *„Аргументирани са насоките за подобряването на инвестиционния климат в Черноморския регион и са открити бариерите, създаващи неприемлива и враждебна среда за ПЧИ. Дефинирани са особеностите на интеграционните процеси между страните в региона и ефектите от сключени споразумения. Изведен е многомерният характер на връзката между ПЧИ и интеграцията.”* – тук претенцията е защитена частично, първо заради идеологизирания подход и второ, заради неясното съдържание на понятието „интеграция”.

В заключение считам, че дисертацията на тема „Преки чуждестранни инвестиции в Черноморския регион” притежава както достойнства, така и слабости, по-важните сред които са посочени по-горе. За придобиването на образователната и научна степен „доктор” е необходима убедителна устна защита на заявените претенции за научни приноси.

Д-р Георги Ч. Георгиев, доц. в УНСС

2014